

فرمانده معظم کل قوا: «امروز ... جبهه‌ی مقاومت رو به اقتدار و امید‌فرزاینده و جذب روزافزون عناصر قدرت پیش میرود»
(۱۳۹۹/۰۳/۰۲)

مقاله پژوهشی: آینده‌پژوهی عوامل مؤثر بر محور مقاومت با تأکید بر

ناآرامی‌های اجتماعی عراق و لبنان

[۲۰,۱۰۰۱,۱,۱۷۳۵۱۷۲۳,۱۴۰۰,۱۹,۷۴,۴,۷](https://doi.org/10.11735/1723.1400.19.74.4.7)

محسن نوروزی^۱، داوود فیاضی^۲ و حامد سیف^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۱۶

چکیده

آنچه در واپسین ماه‌های سال ۲۰۱۹ و در ماه‌های آغازین سال ۲۰۲۰ با عنوان درگیری‌های مردمی در اعتراض به فساد در عراق و لبنان شاهد بودیم، با وجود ظاهر آن و مطالبات مردم این کشورها در مبارزه با فساد و نیز ترورهای هدفمند سردار شهید سلیمانی و شهید ابومهدی المهندس و سرانجام انفجار در بندر بیروت که منجر به کشته و مجروح شدن هزاران نفر و بی‌خانمان شدن چند صد هزار نفر و در آخر سقوط دولت قانونی لبنان شده است، نگران‌کننده بوده و به نظر می‌رسد به‌منظور ناکارآمدسازی دولت‌های محور مقاومت و ایجاد بحران‌های اجتماعی برای پراکنده کردن کشورهای عضو محور در جریان است. هدف این تحقیق تبیین وضعیت آینده محور مقاومت در منطقه با تأکید بر ناآرامی‌های اجتماعی در عراق و لبنان و سؤال آن شناسایی وضعیت آینده محور مقاومت با تأکید بر ناآرامی‌های اجتماعی در این دو کشور است. این پژوهش به روش آمیخته انجام پذیرفته و داده‌ها با مرور ادبیات و مصاحبه خبرگان گردآوری و به‌واسطه پرسش‌نامه‌ای که روایی آن به‌واسطه روش مثلث‌سازی خبرگان و منابع و پایایی ابزار با کمک آلفای کرونباخ ارزیابی شده و در خلال جلسه‌های خبرگی، راهکارهای مدیریت مسائل مورد تحلیل قرار گرفته است. نتایج تحقیق از اثرگذاری بالا و همزمان اثرپذیری بالای سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا، اثرگذاری بالای گسترش تروریسم و نیز اثرپذیری بالای سیاست‌های منطقه‌ای ج.ا.ایران و نیز توسعه محور مقاومت حکایت دارد.

واژگان کلیدی: آینده‌پژوهی، محور مقاومت، ناآرامی اجتماعی، عراق و لبنان.

۱. دکترای مدیریت آینده‌پژوهی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی (نویسنده مسئول) -

noruzi.m92@gmail.com

۲. دکترای مدیریت آینده‌پژوهی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی -

dr.fayyazi@chmail.ir

۳. کارشناسی فناوری اطلاعات دانشگاه آزاد تهران جنوب - hamedseyf8631@gmail.com

مقدمه

در واپسین ماه سال ۲۰۱۹ میلادی مؤسسه بین‌المللی مطالعات راهبردی (IISS) در یک گزارش ۲۱۷ صفحه‌ای آورده که ج.ا.ایران توانسته با به‌کارگیری راهبرد «صرف منابع حداقلی و جذب منافع حداکثری» از خاکسترهای منطقه جنگ‌زده خاورمیانه، پیروز بیرون آمده و با وجود دراختیار داشتن رهنامه نظامی-دفاعی، بودجه اندک نظامی در قیاس با واشنگتن و ریاض، نتیجه بازی و درگیری ژئوپلیتیک منطقه را به نفع خود پیش برد. برای رسیدن به این هدف، ج.ا.ایران توان نظامی ناهمگون، همچون راهکنش‌های تاکتیکی (تاکتیک‌ها) تهاجمی دسته‌ای، استفاده از پهپادها و حمله‌های سایبری خود را پیشرفته کرده است. درحالی‌که عربستان سعودی با هزینه میلیاردها دلار در جنگ یمن و کشتار هزاران غیرنظامی، شکست خورده است. نتیجه جالب و انتهای گزارشی این است: «ج.ا.ایران توانسته است توازن نفوذ مؤثر در خاورمیانه را به سود خود تغییر دهد». سیر تحولات در منطقه غرب آسیا حاکی از طراحی‌های گوناگون، بی‌وقفه و مستمر جبهه استکبار با هدف خاموش‌سازی یا تضعیف و کم‌توان‌سازی شجره بابرکت محور مقاومت است. این تلاش‌ها در حالی در سال‌های اخیر به اوج خود رسیده که به برکت خون شهدا و جانفشانی‌های رزمندگان مقاومت، این شجره در حال تنومندتر و هرچه پربارتر شدن است. با این حال باید تأملاتی جدی در خصوص آینده محور مقاومت به‌ویژه در دو کانون اصلی آن یعنی عراق و لبنان داشت تا از سیر حوادث غافل نشد و همواره بینش راهبردی، بصیرت و حفظ آمادگی‌ها در بالاترین اندازه خود باشد. آینده‌پژوهان معتقدند آینده به احتمال زیاد برآیند برهم‌کنش روندها، رویدادها، تصاویر و اقدام‌هاست و هیچ عاملی به اندازه تصویرسازی در شکل‌گیری آینده مؤثر نخواهد بود، بنابراین به نظر می‌رسد یکی از اولین اولویت‌های جبهه استکبار، ارائه تصویری غیرواقعی از ایرانی است که نتیجه حضور آن بی‌ثباتی و بحران است و همراهی با آن به جز تخریب و ویرانی هیچ چیزی نخواهد داشت. آینده‌پژوهی کمک می‌کند تا درک بهتری از آینده داشته باشیم تا آن را آن‌گونه که باید بسازیم. این پژوهش به دنبال تبیین وضعیت آینده محور مقاومت با تأکید بر ناآرامی‌های اجتماعی در عراق و لبنان است.

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

بررسی تحولات عراق و لبنان، به دلیل اثرگذاری آن بر مجموعه امنیتی منطقه برای تصمیم سازی‌های راهبردی سیاست خارجی و حفظ منافع ملی ج.ا.ایران ضروری است. پیروزی انقلاب اسلامی آینده غرب را در منطقه مهم غرب آسیا با چالشی اساسی مواجه نمود و در سی سال گذشته دو جریان اصلی را در منطقه حساس و راهبردی غرب آسیا شکل داده است؛ یکی محور مقاومت با حضور ج.ا.ایران، سوریه، لبنان، عراق، حماس و به‌تازگی یمن و دیگری محور سازش با مرکزیت آمریکا و رژیم صهیونیستی عربستان، بحرین، امارات. تغییر و تحولات گوناگون از آغاز شکل‌گیری منطقه تاکنون موجب شده که برخی آن را «منطقه‌ای ناتمام» تلقی کنند. وقوع خیزش‌های عربی از سال ۲۰۱۱، گرچه در بطن روندها و جریان‌های تاریخی پیشین ریشه دارد؛ اما دامنه و گستره آن به اندازه‌ای بوده که می‌توان از آن به‌عنوان شروع یک «فرایند تاریخی» جدید، مشابه آنچه پس از جنگ جهانی اول رخ داد، یاد کرد. آثار ناشی از این خیزش‌ها، در مسائل بسیار مهم همچون خشونت و افراط، به‌کارگیری تروریسم برای هدف‌های سیاسی، جنگ‌های نیابتی منطقه‌ای، رقابت‌های سنتی و نوین قدرت‌های بین‌المللی و تلاش برای شکل دادن به شرایط جدید سیاسی و راهبردی توسط کشورهای مهم منطقه، قابل مشاهده است. (ترابی و موسوی، ۱۳۹۶: ۵۳)

تحولات سیاسی منطقه در فوریه ۲۰۱۱ به پایان یافتن حکومت بن علی در تونس، مبارک در مصر و علی عبدالله صالح در یمن منجر شده و در شرایط جدید نشانه‌های فرهنگی و هویتی از جایگاه و نقشی محوری‌تر برخوردارند. بازیگران حاشیه‌ای، معادله قدرت در مرکز را دگرگون کرده و جلوه‌های وستفالیایی (اصل عدم‌مداخله در امور داخلی کشور دیگر) قدرت و حاکمیت، کارکرد خود را از دست داده‌اند. در محیط جدید بین‌المللی هویت فراتر از عصر اثبات‌گرایی و خردگرایی نقش ایفا می‌کند. در این شرایط، جلوه‌هایی از دگرگونی‌های «ژئوکالچری» در محیط‌های منطقه‌ای شکل گرفته که زمینه‌های تعارض نیروهای مختلف را علیه یکدیگر فراهم آورده است. در این فضا می‌توان به مؤلفه‌هایی

مانند «ژئوپلیتیک مقاومت» اشاره داشت. این روند به منزله رویارویی مقاومت ناشی از هویت با الگوهای مبتنی بر سیاست حفظ وضع موجود به شمار می‌رود. (علیدادی، ۱۳۹۰: ۱۷۵) به نظر می‌رسد ظهور و گسترش ژئوپلیتیک شیعه به مفهوم تغییر قواعد بازی راهبردی و امنیتی سنتی در منطقه غرب آسیاست و شکل‌گیری هر نوع موازنه جدید منبعث از ژئوپلیتیک شیعه بر نوع رفتارها و مناسبات کشورهای منطقه و الگوی دوستی و دشمنی دولت‌ها اثر جدی می‌گذارد. (آدمی و کشاورز مقدم، ۱۳۹۴: ۹) این یکی از نکات مهمی است که اهمیت محور مقاومت را دوچندان نموده است. به نظر می‌رسد آنچه در مورد جریان بیداری اسلامی و مصادره آن در پاره‌ای از کشورهای منطقه مانند مصر به وقوع پیوست باید سرمشق قرار گرفته تا با بررسی عوامل و متغیرهای مؤثر در آینده محور مقاومت، مسیر حرکت جریان اسلام‌گرایی واقعی این محور دچار نقصان و تغییر نشود. از طرفی سیر حوادث و اتفاق‌ها در این منطقه به ویژه دو کشور عراق و لبنان با توجه به آنکه از پایگاه‌های اصلی محور مقاومت می‌باشند قابل توجه و نیازمند بررسی بیشتر است. بنابراین مسئله اصلی این پژوهش تبیین وضعیت آینده محور مقاومت در منطقه با تأکید بر ناآرامی‌های اجتماعی در عراق و لبنان است.

۲-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

محور مقاومت هم‌اکنون به عنوان خط اصلی ایستادگی در مقابل مستکبران عالم در غرب آسیا بوده که هر روز شاهد دسیسه‌چینی قدرت‌های بزرگ برای کاهش سطح و عمق قدرت و اثرگذاری خود در منطقه است. از این روست که انجام تحقیقی در خصوص وضعیت آینده محور مقاومت در منطقه با تأکید بر خاستگاه اصلی آن یعنی دو کشور مهم عراق و لبنان به‌ویژه از بعد ناآرامی‌های اجتماعی آنها پر اهمیت می‌باشد. عدم توجه به موضوع مهم آینده محور مقاومت و عوامل اثرگذار بر آن به ویژه پس از ترور سرداران مقاومت، شهید سلیمانی و شهید ابومهدی المهندس و بی‌ثبات‌سازی کشورهای محور مقاومت و مقصر جلوه دادن ج.ا.ایران و بی‌توجهی به میزان و محل تأثیر آسیب‌های مورد

بحث می‌تواند نتیجه ناکامی بیداری اسلامی برای پاره‌ای از حرکت‌های منطقه مانند مصر را به دنبال داشته که فرجامی جز مصادره و انحراف در انتظار آن‌ها نبود. تحلیل عوامل موثر، متغیرها، پیشران‌ها و عوامل کلیدی می‌تواند در شکل‌گیری آینده این محور و مواجهه با محور سازش نقش شایسته‌ای داشته و کشور را در بهره‌برداری از نتایج موفقیت‌آمیز آن یاری نماید. با انجام این تحقیق دستاوردهای زیر را می‌توان برای سیستم متصور شد:

(۱) تبیین وضعیت آینده و تعیین متغیرهای اثرگذار و اثرپذیر محور مقاومت؛
 (۲) شناسایی سیاست‌های آینده جبهه استکبار در مقابل محور مقاومت با ارائه تصویری کلان که موجب شکل‌گیری درک مشترک و هم‌افزایی در بین بازیگران و سیاست‌گذاران این حوزه خواهد شد؛

(۳) کمک به اتخاذ تصمیم صحیح برای مواجهه با سیاست‌های آینده جبهه استکبار؛
 (۴) فراهم آوردن پشتوانه علمی و پژوهشی برای تبیین وضعیت آینده محور مقاومت با تأکید بر ناآرامی‌های اجتماعی در عراق و لبنان که زمینه توسعه دانشی در این حوزه را نیز فراهم می‌آورد؛

(۵) کمک به بهبود فرایند سیاست‌گذاری و افزایش کارآمدی نظام در عراق و لبنان؛
 با عدم انجام این تحقیق پیامدهای (تبعات) زیر دامنگیر نظام ج.ا.ایران می‌شود:
 (۱) فقدان تبیین وضعیت آینده محور مقاومت در عراق و لبنان می‌تواند باعث ابهام در مسیر شناخت مسائل در این حوزه شود؛
 (۲) در صورت انجام نشدن این تحقیق، بستر مناسب برای شناخت همه‌جانبه و جامع مسائل در این حوزه فراهم نمی‌گردد.

۳-۱. پیشنهاد تحقیق

(۱) «سیدمحسن میرحسینی و ایرج رحیم‌پور اصل» (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «سناریوهای پیش‌روی ایران در بحران‌های سوریه و عراق و راهبردهای برون‌رفت از آنها»، برای بررسی تحلیلی و واقع‌بینانه تحولات سوریه و عراق، با تکیه بر روندهای گذشته و

حال، پیشران‌های بحران و عدم قطعیت‌های منطقه غرب آسیا، سناریوهای احتمالی آینده این دو کشور را ترسیم نمودند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که احتمال تشکیل حکومت متحد و منسجم در عراق بیشتر است؛ البته عراق متحد و منسجم همراه با تهدیدها و فرصت‌های منطقه‌ای برای هم‌سایگان این کشور خواهد بود. با توجه به قطب‌بندی‌ها و موازنه قوا در سوریه، آینده این کشور وضعیت پیچیده‌تری دارد و احتمال تشکیل حکومت فدرالی در این کشور بیشتر است. (میرحسینی و رحیم‌پور اصل، ۱۳۹۸: ۲۸۴)

(۲) «زهرا آقامحمدی و محمدعلی بصیری» (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «آینده‌پژوهی خاورمیانه طی سه دهه آینده، تحلیل روندهای مقابله با تروریسم»، در پی پاسخ به این پرسش که با توجه به تداوم بحران‌های تروریستی در غرب آسیا، چه آینده محتمل و مطلوبی می‌توان برای روندهای مقابله با تروریسم در سطح بین‌المللی ترسیم کرد، سناریوهای تقویت همبستگی و انسجام جامعه بین‌المللی در مبارزه با تروریسم، با ویژگی‌های رهبری جدی‌تر سازمان ملل متحد، تعهد به رعایت حقوق بشر در مبارزه با تروریسم، شکل‌گیری راهبرد عملیاتی منسجم، پذیرش صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی برای مجازات عاملان اقدامات تروریستی و تقویت برابری و عدالت اقتصادی در سه دهه آینده را ارائه نموده و نتیجه گرفته روابط مورد اشاره به دلیل نیاز بیشتر دو کشور به یکدیگر با پرداخت هزینه بالاتر از سوی عربستان ادامه خواهد یافت. (آقامحمدی و بصیری، ۱۳۹۶: ۸۸)

(۳) «جاوید منتظران و سعید قربانی» (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «سناریوهای پیش‌روی آینده عراق و تحلیل دورنمای حقوقی، بین‌المللی و امنیتی ج.ا.ایران» در تبیین سناریوهای آینده بحران عراق معتقدند سناریوهای تحولات آتی عراق عبارتند از: سناریوی بازپس‌گیری مناطق اشغال شده از دست داعش و تقسیم مسالمت‌آمیز، عادلانه و دموکراتیک قدرت در عراق (عراق دموکراتیک) سناریوی اتحاد میان اقوام و مذاهب عراق و افزایش قدرت ملی عراق (عراق متحد و قدرتمند)، سناریوی افزایش اختلاف‌ها میان حکومت مرکزی، سنی‌ها و کردها و آغاز جنگ داخلی گسترده در عراق (عراق درگیر جنگ داخلی) و سناریوی تجزیه و تقسیم عراق به سه شکل (عراق تجزیه شده). در بررسی تأثیرات هر یک از این سناریوها بر وضعیت و دورنمای

حقوقی، بین‌المللی و امنیتی ج.ا.ایران، مشخص شد که مطلوب‌ترین سناریو برای ج.ا.ایران، سناریو عراق دموکراتیک است. (متظران و قربانی، ۱۳۹۶:۷۴)

(۴) «شهربانو علیدادی» (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «انقلاب اسلامی و ژئوکالچر مقاومت در سیاست بین‌الملل» به تأثیر انقلاب اسلامی در جریان مقاومت پرداخته و معتقد است در تحولات سیاسی غرب آسیا و شمال آفریقا در فوریه ۲۰۱۱ که به پایان یافتن حکومت بن علی در تونس، مبارک در مصر و علی عبدالله صالح در یمن منجر شد، نشانه‌های فرهنگی و هویتی از جایگاه و نقشی محوری‌تر برخوردارند و در این فضا می‌توان به مؤلفه‌هایی مانند ژئوپلیتیک مقاومت اشاره داشت. این روند به منزله رویارویی مقاومت ناشی از هویت با الگوهای مبتنی بر سیاست حفظ وضع موجود به‌شمار می‌رود. (علیدادی، ۱۳۹۰:۱۷۵)

(۵) «جواد علی‌پور و سجاد قیطاسی» (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «آینده‌پژوهی بحران سیاسی-امنیتی سوریه بر پایه سناریونویسی» در کنار تحلیل بازیگران درگیر در بحران سوریه در سه سطح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی به منظور تبیین و ترسیم سناریوهای مختلف برای آینده این بحران، پنج سناریوی نابودی داعش و دیگر گروه‌های مخالف حکومت بشار اسد، تداوم جنگ داخلی، تجزیه سوریه، سقوط حکومت بشار اسد و شروع یک جنگ منطقه‌ای را ارائه نموده و مطلوب‌ترین سناریو برای آمریکا و متحدان داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی را سقوط حکومت بشار اسد عنوان داشته‌اند. (علی‌پور و قیطاسی، ۱۳۹۶:۲۳۱)

(۶) «قاسم ترابی و مژگان موسوی» (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «سناریوهای پیش‌روی سوریه و امنیت ایران» معتقدند از میان بحران‌های گوناگونی که از آغاز تحولات عربی در این منطقه شکل گرفته، بحران سوریه به‌عنوان هسته مرکزی و اهرم تعادلی بین صفت‌بندی‌های قدیم و جدید منطقه است. اهمیت حیاتی سوریه به‌عنوان متحد راهبردی ج.ا.ایران سبب شده که آینده این کشور در رأس موضوع‌های دارای اهمیت برای ج.ا.ایران قرار گیرد. با بهره‌گیری از روش سناریونویسی، آینده‌های احتمالی بحران سوریه در قالب سناریوهای محتمل و ممکن و پیامدهای آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران مورد بررسی قرار گرفته است. (ترابی و موسوی، ۱۳۹۶:۵۳)

- (۷) «حمید صالحی» (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «بیداری اسلامی و تکوین نظم نوین منطقه‌ای در خاورمیانه» به تبیین تأثیر تحولات بیداری اسلامی در منطقه عربی بر نظم نوین منطقه‌ای و در حال ظهور در غرب آسیا می‌پردازد. مطابق فرضیه مقاله، سه سناریو یا چشم‌انداز محتمل و ممکن برای نظم نوین منطقه‌ای در روند بیداری اسلامی وجود دارد که عبارتند از: نظم اسلام‌گرایی انقلابی، نظم اسلام‌گرایی سلفی و نظم اسلام‌گرایی اخوانی. الگوی نظم مطلوب روایت سلفی، موازنه قواست. روایت اخوانی، گرایش به نوعی «کنسرت» قدرت‌های بزرگ منطقه‌ای دارد و روایت انقلابی نیز بر آن است تا نظم و امنیت منطقه‌ای را از راه مدیریت دسته‌جمعی چندجانبه برقرار کند. (صالحی، ۱۳۹۱: ۷۹)
- (۸) «جاوید منتظران و سعید قربانی» (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «آینده‌پژوهی امنیت ملی ج.ا.ایران در بستر تحولات ژئوپلیتیکی، تمامیت ارضی و بحران‌های داخلی عراق» با سؤال اصلی پژوهش که تأثیرات سناریوهای آینده‌پژوهانه تحولات ژئوپلیتیکی، تمامیت ارضی و ساختار سیاسی در عراق بر حوزه امنیت ملی ج.ا.ایران چه می‌باشد، با دو روش آینده‌پژوهی مبتنی بر سناریونگاری ضمن توصیف آینده‌های محتمل و نیز ارائه سناریوهای آینده تحولات عراق، با روش تو صیفی تحلیلی به تبیین تأثیرات هریک از این سناریوها بر حوزه امنیت ملی ج.ا.ایران می‌پردازد. (منتظران و قربانی، ۱۳۹۵: ۱۴۴)
- (۹) «ملک‌تاج خسروی و احسان خسبانی یزدانی» (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «آینده عراق و سناریوهای مربوط به آن» معتقدند عراق نقش کلیدی و تعیین‌کننده‌ای را دارد و با طراحی سناریوهای محتمل درباره تجزیه یا عدم تجزیه کشور عراق در دهه آتی، آینده این کشور به سه شکل پیش‌بینی می‌شود: سناریوی تجزیه عراق، سناریوی جنگ داخلی در عراق، سناریوی تقسیم عادلانه و دموکراتیک قدرت. نویسندگان به این نتیجه می‌رسند که بر مبنای سناریوهای بیان‌شده، در دهه آتی تجزیه عراق میسر نخواهد شد. (خسروی و خسبانی یزدانی، ۱۳۹۷: ۱۲۱)
- (۱۰) «مسعود اخوان کاظمی و همکاران» (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «آینده‌پژوهی گروه‌های تکفیری و تأثیر آنها بر منازعات منطقه‌ای در غرب آسیا» با بهره‌گیری از فنون

تکنیک‌های) آینده‌پژوهی شامل روندپژوهی و از راه برهم‌کنش روندها و پیشران‌ها، به ایجاد سناریوهای زیر پرداخته‌اند:

۱. سناریوهای مطلوب شامل نابودی کامل گروه‌های تکفیری و شکل‌گیری حکومت‌های دموکراتیک در کشورهای درگیر منازعه بر اساس الگوی تقسیم قدرت، سرکوب موقتی گروه‌های تکفیری و حاکم‌شدن الگوی حکومتی جمهوری اسلامی عربی؛

۲. سناریوهای محتمل شامل خارج شدن گروه‌های تکفیری از داعیه‌داری تشکیل حکومت، تجزیه سوریه، عراق، لیبی و سایر کشورهای درگیر بحران و شکل‌گیری بازیگران جدید در صحنه معادلات منطقه (تشکیل دولت کردستان)؛

۳. سناریوی ممکن شامل پیشروی نیروهای تکفیری مدعی حکومت اسلامی و تسخیر سرزمین‌های بیشتر. (اخوان کاظمی و همکاران، ۱۳۹۷:۱۹۲)

(۱۱) «سیدشمس‌الدین صادقی و کامران لطفی» (۱۳۹۵) در مقاله‌ای باعنوان «بحران یمن، جدال ژئوپلیتیکی محور محافظه‌کاری با محور اسلامی» به واکاوی علل تهاجم عربستان سعودی به گسترش اسلام شیعی در یمن پرداخته و فرضیه پژوهش خود را موازنه‌سازی عربستان در مناسبات قدرت منطقه‌ای و تضعیف محور مقاومت از راه تهاجم به یمن قرار داده است. (صادقی و لطفی، ۱۳۹۵:۴۲)

۴-۱. سؤال‌های تحقیق

۴-۱-۱. سؤال اصلی

وضعیت آینده محور مقاومت با تأکید بر ناآرامی‌های اجتماعی در عراق و لبنان چگونه می‌باشد؟

۴-۱-۲. سؤال‌های فرعی

- (۱) متغیرهای اصلی مؤثر در تهدیدهای آینده محور مقاومت با تأکید بر ناآرامی‌های اجتماعی در عراق و لبنان کدام‌اند؟
- (۲) اهمیت و اولویت عوامل کلیدی و پیشران‌ها کدام‌اند؟

۵-۱. هدف‌های تحقیق

۵-۱-۱. هدف اصلی

تبیین وضعیت آینده محور مقاومت در منطقه با تأکید بر ناآرامی‌های اجتماعی در عراق و لبنان.

۵-۱-۲. هدف‌های فرعی

- (۱) شناسایی متغیرهای اصلی مؤثر در تهدیدهای آینده محور مقاومت با تأکید بر ناآرامی‌های اجتماعی در عراق و لبنان؛
- (۲) شناسایی اهمیت و اولویت عوامل کلیدی و پیشران‌ها.

۶-۱. روش تحقیق

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، «توسعه‌ای- کاربردی» و از نظر رویکرد، «آمیخته - اکتشافی» است. روش پژوهش «توصیفی- تحلیلی» بوده و از روش تحلیل تأثیرات متقابل از روش‌های آینده‌پژوهی برای استخراج متغیرهای اثرگذار و اثرپذیر استفاده شده است. بیشتر روش‌های تحلیلی آینده‌پژوهی برای پیش‌بینی وقایع و یا بررسی رویدادها، پیشران‌های مرتبط با موضوع را به صورت مستقل از هم مورد بررسی قرار داده و ارزیابی می‌نمایند، اما به هر حال روش تحلیل، تأثیر متقابل برای تحلیل احتمال وقوع یک رویداد در مجموعه‌ای از رویدادهای مورد پیش‌بینی است. (حاجیان و همتی، ۱۳۹۴: ۶۹) مراحل انجام این پژوهش عبارتند از:

- (۱) تعیین متغیرهای کلیدی و پیشران‌ها در الگوی STEEP بر اساس نظر خبرگان و ادبیات گردآوری شده؛
- (۲) تعیین وزن متغیرها با نظر خبرگان و تعیین میزان تأثیر متغیرها بر یکدیگر به واسطه پرسشنامه؛

(۳) ترسیم متغیرهای سطور «اثرگذار» و متغیرهای ستون‌ها «اثرپذیری» در ماتریس بولین؛

(۴) ترسیم جمع ردیف میزان «پیشرانی» و جمع ستون میزان «وابستگی» یا

«اثرپذیری»؛

(۵) ترسیم «نقشه دکارتی» به کمک داده‌ها به واسطه میزان تأثیر و وابستگی رویدادها در ماتریس «بولین».

(۶) تعیین متغیرهای کلیدی با نرم‌افزار «میک‌مک».

جامعه آماری تحقیق که پیشتر بر اساس مطالعه ادبیات و اکتشاف به دست آمده شامل دانش‌آموختگان، خبرگان، کارگزاران و متصدیان حوزه امنیت، آینده‌پژوهی و علوم سیاسی با مدرک تحصیلی دکتری و کارشناسی ارشد و آشنا با مسائل سیاسی، روابط بین‌الملل و امنیتی و در این حوزه مشغول فعالیت بوده و با حجم نمونه ۱۲ نفر از این جامعه که به صورت هدفمند کیفی و گلوله‌برفی گزینش شده‌اند. یادآور می‌شود قاعده کلی در تحقیق‌های کیفی، استفاده از حجم ۱ تا ۲۰ تایی است و برای تعیین حجم نمونه می‌توان با مرور ادبیات و از تحقیق‌های مشابه نیز بهره برد. (لیونبرگ، ۱۳۹۰: ۲۵۳)

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

۲-۱. آینده‌پژوهی، مفاهیم و روش‌ها

آینده‌پژوهی علم و هنر شناخت و ساخت آینده به کمک رصد و شناخت تغییرات و تغییرسازها با هدف پیشینه کردن منافع مادی و معنوی کنشگر است. با افزایش تغییرات و دگرگونی‌ها، اتکا به روش‌های سنتی برنامه‌ریزی جوابگوی نیاز کشورها نبوده و سایه سنگین عدم قطعیت‌ها و ظهور ناپیوستگی‌ها، وضعیت را به گونه‌ای دگرگون کرده که پیش‌بینی آینده در دنیای پرتحول، امری مشکل به نظر می‌رسد. از سویی، حضور عاملان در روند تحولات آینده، کاهش تهدیدها و افزایش فرصت‌ها، نیازمند رویکردی آینده‌پژوهانه است تا امکان کنشگری در رخدادهای آینده را فراهم می‌سازد. (رشیدارده و خزایی، ۱۳۹۵: ۷۲) آینده‌پژوهی دانش تحلیل، طراحی و برپایی هوشمندانه آینده است که به ما می‌آموزد در مواجهه با پدیده ناموجودی بنام آینده چگونه برخورد کنیم. (نجفی و خالقی‌پور، ۱۳۹۵: ۲) روش «تحلیل آثار متقابل» که گاهی «تحلیل ساختاری» نیز نامیده می‌شود، برای شناسایی روابط میان روندها، متغیرها و رفتارها مفید است. (رشیدارده و خزایی، ۱۳۹۵: ۷۷) این روش که با ابداع نرم‌افزار «میک‌مک» توسط «میشل گوده» توسعه یافت بر این اصل

استوار شده که در عمل رویدادها و پیشرفت‌ها به سایر پیشرفت‌ها و رویدادها مربوطند. (حاجبانی و همکاران، ۲۰۱۳:۹۵) انواع متغیرهای به دست آمده با توجه به میزان اثرگذاری و اثرپذیری که هر یک در مکان خاصی در نمودار قرار می‌گیرند، عبارتند از:

(۱) متغیرهای اثرگذار: این متغیرها بیشتر اثرگذار بوده و کمتر اثرپذیر می‌باشند. بنابراین سیستم بیشتر به این متغیرها بستگی دارد. متغیرهای اثرگذار، بحرانی‌ترین مؤلفه‌ها می‌باشند، زیرا تغییرات سیستم وابسته به آنها و میزان و پایش (کنترل) بر این متغیرها بسیار مهم است. این متغیرها در قسمت شمال غربی نمودارند.

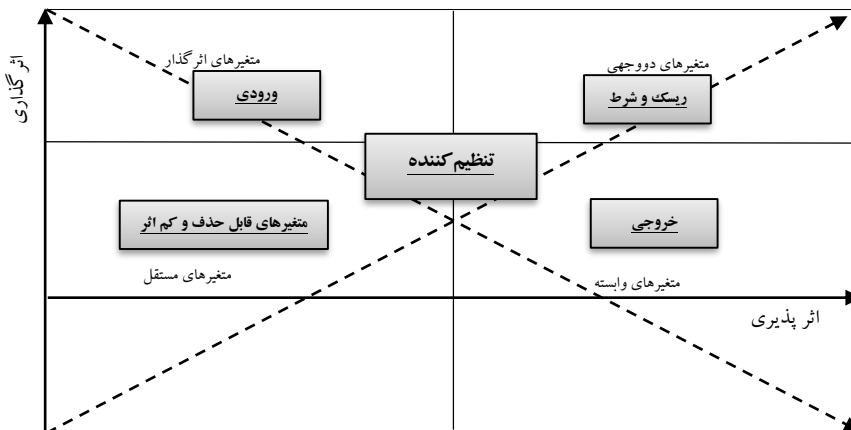
(۲) متغیرهای دووجهی: این متغیرها، همزمان به صورت بسیار اثرپذیر و بسیار اثرگذار، عمل می‌نمایند. این متغیرها در قسمت شمال شرقی نمودارند و طبیعت آنها با عدم پایداری آمیخته است. (رشیدارده و خزایی، ۱۳۹۵: ۸۷)

(۳) متغیرهای اثرپذیر یا وابسته: متغیرهای وابسته در قسمت جنوب شرقی نمودارند که اثرگذاری پایین و اثرپذیری بسیار بالایی دارند و خروجی سیستم هستند.

(۴) متغیرهای مستقل: این متغیرها در قسمت جنوبی نمودار قرار گرفته و ارتباط بسیار کمی با سیستم دارند.

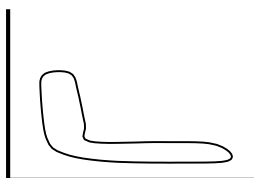
۵. متغیرهای تنظیمی: این متغیرها در نزدیکی مرکز ثقل نمودارند و می‌توانند به صورت

اهرم ثانویه، هدف‌های ضعیف و یا متغیرهای ریسک ثانویه عمل کنند. (ربانی، ۱۳۹۲: ۷)

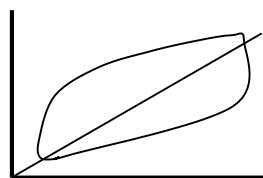

شکل شماره (۱): نقشه دکارتی جانمایی متغیرها. (ربانی، ۱۳۹۲: ۵)

چگونگی توزیع و پراکنش متغیرها در نمودار، حاکی از میزان پایداری یا ناپایداری سیستم است. در سیستم پایدار، پراکنش متغیرها به صورت L انگلیسی است؛ یعنی برخی متغیرها دارای اثرگذاری بالا هستند.

شکل شماره (۳): سیستم پایدار

شکل شماره (۲): سیستم ناپایدار

(مولایی و طالبیان، ۱۳۹۴: ۲۹)

۲-۲. محور مقاومت، اعضا و آسیب‌ها

پیروزی انقلاب اسلامی ایران و روی کار آمدن نظام مردم‌سالاری دینی در ایران، آثار بسیاری بر رفتار سیاسی مسلمانان کشورهای منطقه بر جای گذاشته است. در سال‌های اخیر نیز با وقوع بیداری اسلامی در منطقه، انقلاب اسلامی ایران به عنوان یک الگو در این تحولات مطرح شده و در این راستا می‌توان چهار نقش را برای ج.ا.ایران تعریف نمود: الگو سازی، امیدبخشی، حمایت و رفع موانع. (صادقی و لطفی، ۱۳۹۵: ۵۷) در ارتباط با چگونگی شکل‌گیری و به‌کارگیری اصطلاح محور مقاومت روایت‌های گوناگونی وجود دارد؛ برخی معتقدند محور مقاومت اصطلاحی سیاسی است که نخستین بار توسط روزنامه لیبیایی «الزحف الأخضر» در مقابل اصطلاح «محور شرارت» جورج دبلیو بوش در سال ۲۰۰۲ مطرح شد که کشورهایایی که رئیس‌جمهور آمریکا از آنها با عنوان «محور شرارت» نام می‌برد، در اصل کشورهای «محور مقاومت» در مقابل آمریکا و تلاش آن برای سلطه‌گری بر سایر کشورها به‌شمار می‌رود. برخی نیز ریشه آن را در مقاومت لبنان و جریان مقابله با رژیم صهیونیستی می‌دانند که توسط امام موسی صدر و شهید چمران بنیان گذاشته شد. در مورد اعضای این محور نیز بحث‌هایی وجود دارد، اما آنچه امروز مشخص است اینکه جریانی با محوریت ج.ا.ایران و حضور شیعیان لبنان و عراق، سوریه، انصارالله یمن و

گروه‌های مقاومت فلسطین، اجزای این محور را تشکیل می‌دهند. (قاسمی، ۱۳۹۷: ۲۴) تلاش‌های محور سازش به صورت عمده بر نقاط ضعف کشورهای عضو و با تکیه بر مسائل و مشکلات داخلی آنها آغاز شده و توسعه می‌یابد، بنابراین، توجه به مسائل و مشکلات داخلی اعضا و واکاوی دلایل و راهکارهای مقابله امری ضروری است. پرداختن به دیگر کنشگران محور مقاومت با توجه به گستردگی آنها، مسئله این تحقیق نبوده و فقط به عراق و لبنان پرداخته می‌شود.

۲-۱-۲. عراق

عراق در بین کشورهای همسایه، بیشترین اشتراک‌ها را با ج.ا.ایران دارد و ژئوپلیتیک و تمامیت ارضی این کشور به هر سرنوشتی که مبتلا شود، برای ج.ا.ایران مهم تلقی می‌شود؛ چرا که می‌تواند جغرافیای سیاسی و دورنمای حقوقی بین‌المللی و امنیتی ج.ا.ایران را به شدت تهدید یا تقویت و به عبارتی تحت تأثیر قرار دهد. (متظران و قربانی، ۱۳۹۶: ۷۴) با حمله نظامی آمریکا در مارس ۲۰۰۳ رژیم بعثی سرنگون شد و عراق به اشغال نظامی آمریکا درآمد. با اشغال عراق و رشد محور شیعه در این کشور، ج.ا.ایران نیز نفوذ قابل توجهی در عراق پیدا کرد. به قدرت رسیدن شیعیان در سال ۲۰۰۵ با وجود تلاش عربستان و به رسمیت شناختن این دولت از سوی آمریکا و مجاورت شیعیان با مناطق نفت‌خیز عربستان و احتمال بروز چالش برای حکومت‌های دیکتاتور منطقه و نیز چالش‌های مرتبط با قدرت یافتن منطقه‌ای ج.ا.ایران و معضله‌های مرتبط با توسعه تنش‌های نظامی ج.ا.ایران و آمریکا در صحنه عراق که منطقه را تا بروز یک درگیری نظامی همه‌جانبه پیش برده بود، همگی از مسائلی بودند که توانستند در این سال‌ها به‌عنوان متغیرهای کلیدی همواره بر وسعت و دامنه بحران‌های ملی و منطقه‌ای این کشور بیفزایند. آشکار است پس از تولد داعش و توسعه تهاجمی آن، سرویس‌های اطلاعاتی غربی و عربی در عراق و سوریه و عربستان از انواع کمک‌های مالی و تجهیزاتی دریغ نکردند. (آدمی و کشاورز مقدم، ۱۳۹۴: ۱۴) در کنار دخالت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، توافقنامه‌های امنیتی ۲۰۰۸ و ۲۰۱۱ بین عراق و آمریکا در ارتباط با پوشش هوایی عراق و ارائه خدمات مستشاری آمریکاییان و ۸ پایگاه مشترکی

که پس از تخلیه عراق در ۲۰۱۱ و سپس بازگشت آنها در ۲۰۱۴ به بهانه مبارزه با داعش ایجاد شد، در عمل بر پیچیدگی اوضاع اثر زیادی گذاشت، چرا که در بدو امر به نظر می‌رسید حضور نظامیان آمریکایی به چالشی برای دولت عراق تبدیل نخواهد شد، اما استفاده آمریکا از عراق به عنوان پایگاهی برای ر.ا.ج.ا. ایران و برخورد سخت با اعضای محور مقاومت و حمله‌های مکرر به پایگاه‌های حشدالشعبی و سرانجام ترور فرماندهان حشدالشعبی، خروج آمریکا را به یک مطالبه تبدیل نمود که به دلیل شرایط میدانی و به قدرت رسیدن جریان نزدیک به عربستان در این کشور با ابهام‌هایی مواجه شد.

باید اذعان داشت ساختار سیاسی ناکارآمد، چالش‌های اقتصادی، سهم‌خواهی جریان‌های سیاسی مانند جریان کردی که با وجود دریافت حدود ۱۶ درصد از بودجه حتی اندکی از درآمد نفت را به صندوق دولت واریز نمی‌کند، فساد گسترده و نبردهای مذهبی و زمزمه‌های شکل‌گیری اقلیم سنی و ... در کنار جریان‌های داخلی مانند جریان‌های شیعه انحرافی چون شیرازی، یمانی و ... که در صحنه‌های درگیری تأثیر قابل توجهی دارند و نیز بعثی‌ها، صدری‌ها و آمریکایی‌ها نیز از موضوعاتی هستند که دولت‌های قانونی عراقی را همواره با چالش مواجه نموده و دولت‌های مخالف جریان مقاومت با تکیه بر همین مشکلات در دامن زدن به بحران‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی به‌ویژه بحران‌های اجتماعی تا اندازه‌ای موفق شده‌اند تا مانع استقرار یک دولت شیعی مقتدر در عراق شوند. نکته مهم آنکه در جریان اعتراض‌ها تلاش بسیاری شده تا با ارائه تصویری از ر.ا.ج.ا. ایران به عنوان یک واحد سیاسی بی‌ثبات‌ساز، باور غلطی تصویرسازی شود که مقصر مشکلات امروز عراق را جریان مقاومت این کشور، حشدالشعبی و به واسطه دخالت ر.ا.ج.ا. ایران معرفی نماید.

از دیگر آسیب‌هایی که با حساسیت باید مراقب آن بود شکل‌گیری اقلیم سنی، انتقال نیروهای آمریکایی سوریه به عراق و عوامل داعش است که آمریکا تا پیش از حمله موشکی سپاه که در مقابل ترور سردار سلیمانی صورت پذیرفت، در پایگاه عین‌الاسد آنها را جای داده و با همراهی نیروهای موسوم به «بیداری» که عشایر و قبایل استان «الانبار» هستند، بیش از ده‌هزار نفر نیروی مسلح برآورد می‌شوند که توانایی ایجاد یک جنگ داخلی در عراق را دارا می‌باشند.

در این بین ضمن تأکید روزافزون بر پیچیدگی‌های پیرامونی محور مقاومت، توجه به چگونگی تأمین منافع ملی با توجه به داده‌های واقعی میدانی به جای داده‌های «ژورنالیستی» موضوعی بسیار مهم و قابل توجه است، چرا که با وجود تمام تلاش‌ها و سرمایه‌گذاری‌های ج.ا.ایران در این کشور، نوعی نارضایتی پنهان از ج.ا.ایران در میان تمام اقشار جامعه عراق اما به میزان متفاوت دیده می‌شود که خطرناک بوده و بر این مهم تأکید دارد که وضعیت نگاه افکار عمومی عراق باید به صورت دائم رصد و اقدام‌های بعدی بر این اساس سازماندهی شود. موضوع بعد مراقبت از سوگیری در گرفتن تصمیم‌های مهم و راهبردی در مورد این کشور است. مهم‌ترین سوگیری‌هایی که باید در تصمیم‌های مرتبط با عراق مراقب آنها بود سوگیری روال اندیشی^۱، سوگیری خوش‌بینانه^۲ و خردورزی محدود^۳ هستند که پرداختن به آنها موضوع این پژوهش نیست اما اشاره به آنها امری بسیار لازم به نظر می‌رسد.

۲-۲-۲. لبنان

در جریان بحران اجتماعی اخیر در لبنان که از نیمه سال ۲۰۱۹ با اعتراض به وضع مالیات بر تماس‌های واتس‌آپ آغاز شد و در ادامه به اعتراض‌های وسیع خیابانی به عملکرد سیاسی و اقتصادی دولت منجر شد، در نهایت با سقوط دولت حریری، کاهش حقوق وزرا و... ادامه پیدا کرد، تلاش زیادی از سوی عوامل داخلی و خارجی لبنان صورت پذیرفت تا مردم در مقابل حزب‌الله قرار گرفته و عامل مشکلات فعلی معرفی شود. این امر موضوعی است که پس از انفجار انبار آمونیاک در سال ۲۰۲۰ هم اتفاق افتاد. در تحلیل مشکلات کنونی لبنان افزون بر فساد اقتصادی و رانت‌های گسترده ناشی از تشکیل یک منظومه فساد که با طایفه‌گرایی و مذهب‌گرایی پشتیبانی می‌شود، باید بسته شدن دروازه اقتصادی سوریه،

۱. سوگیری‌ها پرتگاه‌های قضاوتی هستند که تصمیم‌گیران را در بزنگاه‌های مهم دچار خطا و اشتباه می‌کنند.

۲. در این سوگیری، تصمیم‌گیر تصمیم خود را بر این مبنا می‌گیرد که همه چیز مطابق گذشته است. Normally Bias

۳. در این سوگیری (تورش) تصمیم‌گیر گمان می‌کند همه چیز مطابق میل اوست. Expectancy Bias

۴. تعمیم منطقی که در بخشی از سیستم به تمام سیستم پاسخگوست. Bounded Rationality

افت اقتصاد گردشگری و رکود تولید مسکن به دلیل بحران‌های سوریه، بیکاری ۳۵٪ جوانان، کاهش سازمان‌یافته سرمایه‌گذاری خارجی، تعطیلی‌های دولت برای مدت طولانی و در فواصل تشکیل دولت جدید و سهم‌خواهی‌های متعدد جریان‌های سیاسی، حدود سه میلیون نفر جمعیت آوارگان سوری و فلسطینی در کنار نفوذ تروریسم از این کشور به لبنان و ... را مورد توجه قرار داد که تلاش‌های دولت برای برخورد با فساد و جذب سرمایه‌گذاری خارجی و توسعه اقدام‌های اساسی برای اکتشاف نفت با کمک روسیه، ایتالیا و فرانسه و سایر اقدام‌های حاکمیت این کشور را بی‌نتیجه گذاشته است. در ارتباط با وضع اقتصادی لبنان نیز بر اساس آمارهای موجود، بدهی‌های داخلی و خارجی دولت لبنان از ۷۷ میلیارد و ۱۷ میلیون دلار در سال ۲۰۱۷ به رقم ۸۵/۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ رسیده و هر سال ۵ تا ۶ نیم میلیارد دلار به آن افزوده می‌شود. به طور کلی باید گفت که حدود ۵۷ درصد از درآمدهای لبنان از راه خدمات بانکی و پولی، حدود ۱۸ درصد از گردشگری، ۲۰ درصد صنعت و ۵ درصد نیز از بخش کشاورزی تأمین می‌شود. برخی تحلیلگران معتقدند بحران‌های اخیر با هدف از دسترس خارج کردن نظام بانکی لبنان از دست دولت به عنوان یکی از اصلی‌ترین منابع مالی آن یعنی سپرده‌های تجار لبنانی خارج از کشور و در نتیجه سقوط آن و خارج کردن وزرای حزب‌الله و در نهایت جایگزین کردن دولتی در مقابل حزب‌الله اتفاق افتاد. حزب‌الله یکی از مؤثرترین گروه‌های سیاسی اسلام‌گرا در منطقه غرب آسیا و جهان اسلام است که به طور ویژه تحت تأثیر آموزه‌های انقلاب اسلامی ایران شکل گرفته و همواره با چالش‌های گوناگونی روبه‌رو بوده که به شکل قابل توجهی با سازگار کردن خود با چالش‌ها، همچنان یکی از مؤثرترین نیروهای سیاسی منطقه بوده است. (ترکی و ستوده‌آرایی، ۱۳۹۸: ۵۷)

حزب‌الله به عنوان یک عضو اثرگذار جریان مقاومت همواره در معرض درگیری‌ها و چالش‌های داخلی و خارجی بوده و اهمیتش در مدیریت موضوع عراق، یمن و سوریه، باعث شده تا آمریکا، عربستان و رژیم صهیونیستی و حتی برخی از اعضای اتحادیه اروپا، اقدام‌های مستمر و دامنه‌داری را برای تخریب آن انجام دهند که یکی از آخرین آنها غیرقانونی اعلام کردن فعالیت حزب‌الله در آلمان بوده است. پیروزی حزب‌الله

در جنگ ۳۳ روزه درعمل موجب افشای نقاط ضعف غرب و رژیم صهیونیستی شده به گونه‌ای که «نوام چامسکی» در این زمینه می‌گوید: «اکنون هویت جدیدی بر پایه مفاهیم اسلامی در حال شکل‌گیری است که می‌تواند به قدرت‌یابی گروه‌های مورد حمایت ج.ا.ایران منجر شود». (شفیعی و مرادی، ۱۳۸۸: ۵۵) به هر روی، به نظر می‌رسد لبنان نقطه باثبات و فوق‌العاده مهمی برای جبهه مقاومت است که سال‌هاست سیطره رژیم صهیونیستی را به چالش کشیده و به همین دلیل جریان سازش همواره با طراحی و به صحنه آوردن طیف‌های مختلف تلاش‌هایی را برای تقابل مردم و حزب‌الله سازماندهی نموده تا تسلیحات حزب‌الله را برای امنیت رژیم صهیونیستی به شعاعی دورتر از لبنان ببرد. (زارعی، ۱۳۹۸) تحلیل‌گران معتقدند حمایت ج.ا.ایران از حزب‌الله در مسیر مواجهه با رژیم صهیونیستی از یک‌سو موجب شکست بازدارندگی و کاهش امنیت ملی این رژیم گردیده و از سوی دیگر، ضمن افزایش عمق راهبردی ج.ا.ایران منجر به کاهش احتمال هرگونه تهاجم علیه کشور شده است. (گلشنی و باقری، ۱۳۹۱: ۱۲۴) در این میان فهم نگاه برخی مقام‌های رژیم صهیونیستی در زمینه رابطه ملت لبنان و حزب‌الله، می‌تواند به جایگاه نقش‌آفرینی حزب‌الله در معادلات بازدارندگی در مقابل این رژیم کمک کند. «رهنامه ضاحیه» که نخستین بار توسط «گادی آیزنکوت» در سال ۲۰۰۸ مطرح شده و طی آن این رژیم به دنبال هدف قراردادن غیرنظامیان برای تحت فشار قرار دادن حزب‌الله از سوی مردم این کشور پی‌گیری شد (ساسانین، ۱۳۹۸: ۲۸۸)، در پی ایجاد جنگ روانی علیه حزب‌الله و کاهش مشروعیت آن قابل فهم و تحلیل است؛ اتفاقی که در انفجار ۲۰۲۰ بندر بیروت نیز با جدیت هرچه تمام‌تر از سوی رژیم صهیونیستی دنبال شد و باید مراقب آن بود.

۳. یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آنها

۱. نک: <https://www.yjc.ir/fa/news/> - کمک‌های عراق به محور مقاومت، مصاحبه سـعدالله زارعی با

خبرگزاری باشگاه خبرنگاران جوان در تاریخ ۱۳۹۸/۸/۲۳.

۳۲	*	۲	۲	۳	۳	۲	۲	۲	۳	۳	۲	۲	۳	۳	توسعه جنگ‌های ترکیبی و سایبری
	۳۴	۲۷	۳۲	۳۴	۳۳	۲۶	۳۳	۲۴	۳۶	۳۳	۳۳	۳۳	۳۱	۳۳	جمع ستون (میزان انفریدری)

جدول شماره (۲): تحلیل اولیه داده‌های ماتریس و تأثیرهای متقاطع

ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفرها	تعداد یک‌ها	تعداد دوها	تعداد سه‌ها	تعداد Pها	درجه پوشدگی
۱۴	۳	۱۴	۳	۹۸	۸۱	۰	٪۹۲/۸۵۷۱۴

همان‌گونه که قبلاً در روش تحقیق اشاره شد، تمامی ۱۴ متغیر استخراجی از مرور ادبیات و مراجعه به آرای خبرگان را در ماتریس بولین درج و تأثیر هریک از متغیرهای ستون افقی بر ستون عمودی مورد بررسی قرار گرفته و با دامنه ۰ تا ۳ ارزش‌گذاری و در نهایت جمع‌بندی شد.

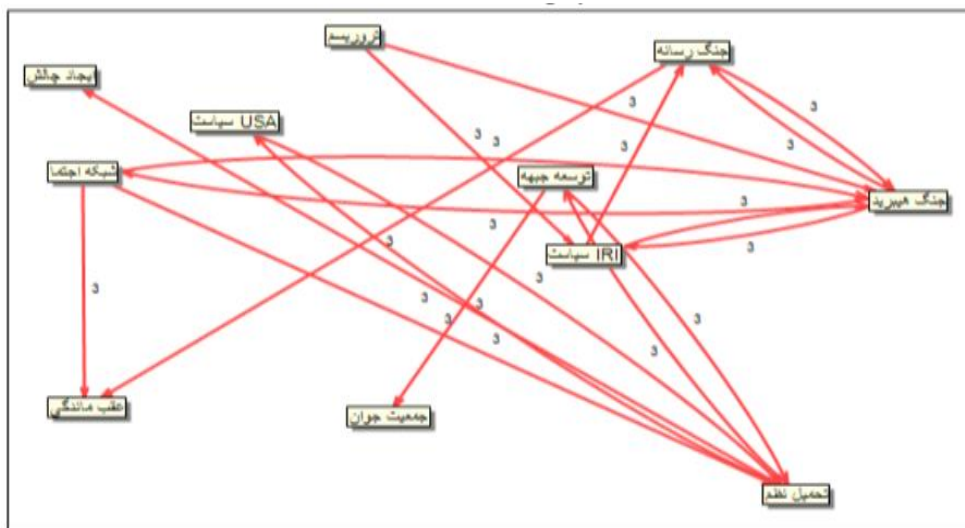
جدول شماره (۳): عبارت کوتاه‌شده متغیر اصلی برای استفاده در نمودار نرم‌افزار میک‌مک

N	Long Label	Short Label
۱	توسعه جبهه مقاومت و عمق راهبردی آن	توسعه جبهه
۲	سیاست‌های منطقه‌ای ج.ا.ایران و توسعه خدمات مستشاری	سیاست ج.ا.ایران
۳	بحران مشروعیت، سهم‌خواهی داخلی، نارضایتی و تقابل با مردم	بحران مشروعیت
۴	گسترش تروریسم و گفتمان‌های افراطی قومی و مذهبی	تروریسم
۵	تحمل نظم امنیتی غیربومی و توسعه تنش‌های ژئوپلیتیک	تحمل نظم
۶	سیاست‌های آمریکا در غرب آسیا و توسعه جنگ‌های نیابتی	سیاست آمریکا
۷	تغییرات اقلیمی، تشدید چالش‌های زیست‌محیطی و کاهش امنیت غذایی	تغییر اقلیم
۸	ایجاد چالش‌های اجتماعی و تغییر ارزش‌های فرهنگی	ایجاد چالش
۹	ترکیب جمعیتی غالباً نسل جوان در اعضای محور	ترکیب جوان
۱۰	شبکه‌های اجتماعی و نقش آنها در ایجاد بحران‌های اجتماعی	شبکه اجتماع
۱۱	جنگ رسانه‌ای و شناختی و تصویرسازی غلط از آینده	جنگ رسانه
۱۲	عقب‌ماندگی اقتصادی و توسعه تنش‌های ژئواکونومیک در میان اعضای محور	عقب‌ماندگی
۱۳	ضعف در فناوری‌های نوین ارتباطی و نظامی	ضعف در فناوری
۱۴	توسعه جنگ‌های ترکیبی و سایبری	جنگ هیبرید

سیستم پس از تجزیه و تحلیل، گزارش خود را در خصوص میزان ارزش گذاری و دسته بندی متغیرها اعلام می نماید. از مجموع ۱۸۲ رابطه ارزیابی در این ماتریس، ۱۴ رابطه عدد ۰ بوده و به این معناست که عوامل بر همدیگر تأثیر نداشته، یا از یکدیگر تأثیر نپذیرفته اند. این تعداد نزدیک به ۸ درصد حجم ماتریس را به خود اختصاص داده است. از طرف دیگر، ماتریس بر اساس شاخص آماری با ۳ بار چرخش داده ای از مطلوبیت و بهینه شدگی ۱۰۰ درصد برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ های آن است. در ضمن برای تحلیل داده ها بر روی نمودار دکارتی نیاز به تعریف عبارت کوتاه شده (جدول شماره ۳) از متغیرهای اصلی در جدول شماره (۱) بود که در شکل شماره (۴) و (۵) قابل مشاهده می باشد.

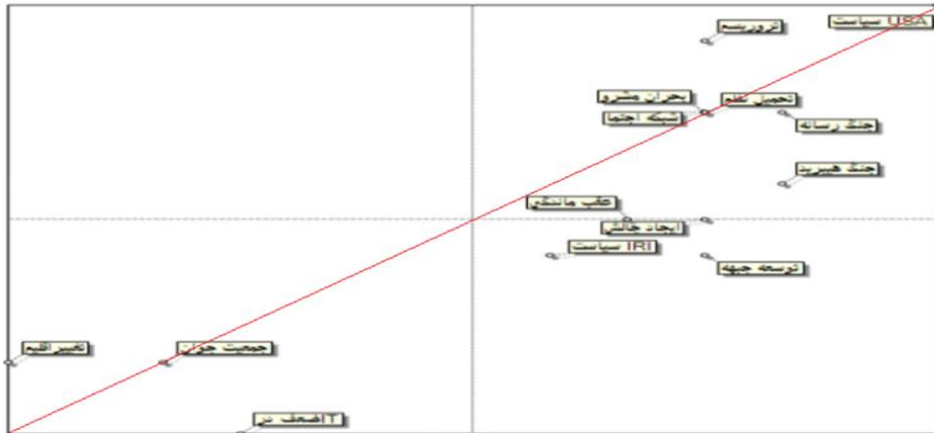
۳-۱. تحلیل سیستم

ماتریس تأثیرات مستقیم (MDI) روابط مستقیم بین متغیرهای سیستم را توصیف و محل حضور متغیرها افزون بر اثر گذاری و اثر پذیری، عدم قطعیت آنها را نیز به نمایش می گذارد.

شکل شماره (۴): نمودار متغیرهای آثار مستقیم

از وضعیت صفحه پراکندگی متغیرهای اثرگذار بر پروژه «آینده محور مقاومت» بر اساس شکل شماره (۵) برداشت می‌شود که سیستم ناپایدار است.

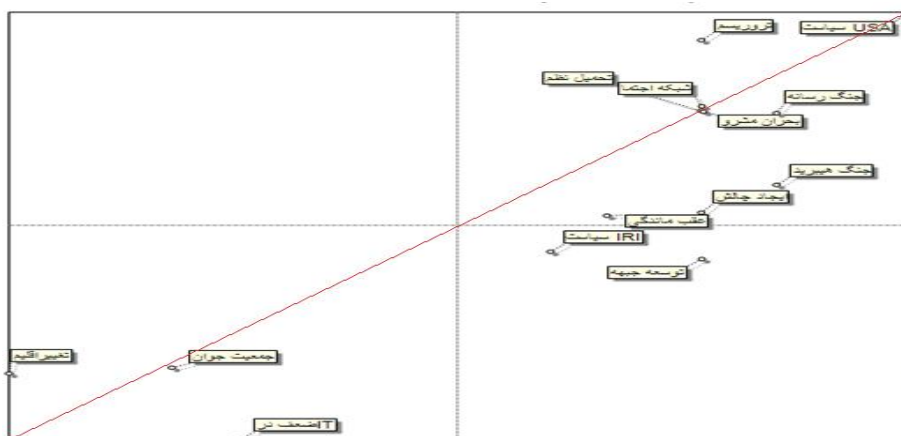
شکل شماره (۵): نقشه دکارتی آثار مستقیم

در نمودار متغیرهای آثار مستقیم، فلش‌های خروجی هر متغیر، اثرگذاری آن متغیر را نسبت به سایر متغیرها و فلش‌های ورودی به هر متغیر، میزان اثرپذیری هر متغیر نسبت به متغیرهای دیگر است. برای تعیین متغیرهای مهم و اولویت‌بندی آنها از روی نمودار و نقشه بالا، به دلیل ناپایدار بودن سیستم و نتایج نزدیک به هم، نیاز است تا آثار غیرمستقیم متغیرها نیز مورد بررسی قرار گیرد.

۲-۳. تحلیل آثار غیرمستقیم

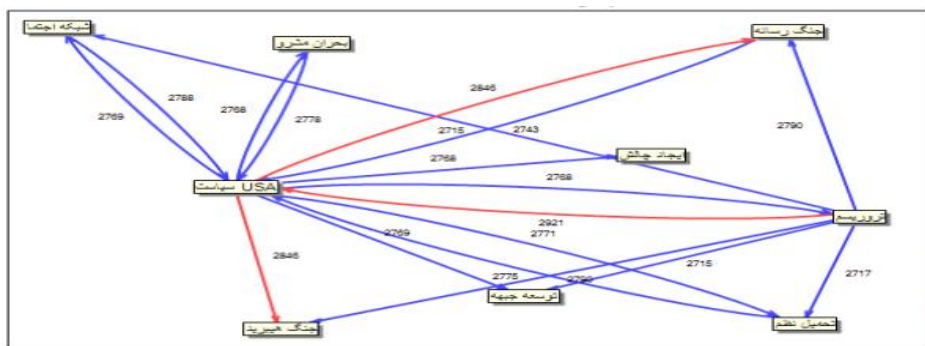
در پروژه‌هایی مانند «آینده محور مقاومت» که سیستم ناپایداری دارد و جمع سطری و ستونی امتیاز متغیرها بسیار نزدیک به هم هستند، می‌بایستی با کمک نرم‌افزار «میک‌مک»، ماتریس متغیرهای ابتدایی (جدول شماره ۱) را به توان‌های «۲، ۳، ۴» رساند تا امکان ترتیب اولویت‌بندی برای متغیرهای تأثیر مستقیم و غیرمستقیم کسب شود (بالا بردن تعداد تکرار که در جدول شماره (۲) اشاره شد). ماتریس، نقشه دکارتی و نمودار آثار مستقیم (MPDI) بالقوه نشان‌دهنده تأثیرات فعلی و بالقوه و وابستگی‌های بین متغیرهاست. ماتریس تأثیر

غیرمستقیم بالقوه، ماتریس (MDI) با توجه به روابط آینده قابل پیش‌بینی تکمیل می‌کند؛ ماتریس (MPDI) از ماتریس (MDI) آینده‌نگرتر و برای پیش‌بینی آینده مناسب‌تر است. ماتریس آثار بالقوه غیرمستقیم (MPDII) نیز با ماتریس آثار مستقیم بالقوه با تکرارهای پی در پی متناظر است. چنانچه در ماتریس تأثیرات غیرمستقیم بالقوه مشاهده می‌شود سیاست خاورمیانه‌ای آمریکا، تروریسم، بحران مشروعیت، جنگ رسانه‌ای و تصویرسازی غلط از آینده و شبکه‌های اجتماعی و تأثیر آنها در بحران‌های اجتماعی و نیز تحمیل نظم امنیتی غیربومی به شکل غیرمستقیم اثرگذاری و اثرپذیری بالایی در آینده محور مقاومت دارند.

شکل شماره (۶): نقشه دکارتی متغیرهای آثار غیرمستقیم بالقوه

در کانون آثار غیرمستقیم همچنان سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا جلب توجه می‌کند. بررسی نمودار آثار غیر مستقیم، روابط بین متغیرها را آشکارتر و کمک می‌کند اثرگذارترین و اثرپذیرترین عوامل را استخراج و شناسایی کرد.

شکل شماره (۷): نمودار متغیرهای آثار غیرمستقیم بالقوه

۳-۳. متغیرهای مؤثر در آینده محور مقاومت

متغیرهای مؤثر شامل عوامل کلیدی و پیشران‌های مؤثر در آینده محور مقاومت عبارتند از:

جدول شماره (۴): عوامل کلیدی و پیشران‌ها از نظر میزان اهمیت در شکل‌گیری آینده محور مقاومت

رتبه اهمیت در شکل‌گیری آینده	عوامل کلیدی و پیشران‌های مؤثر در آینده محور مقاومت	ردیف
۱۱	توسعه جبهه مقاومت و عمق راهبردی آن	۱
۱۰	سیاست‌های منطقه‌ای ج.ا.ایران و توسعه خدمات مستشاری	۲
۴	بحران مشروعیت، سهم‌خواهی داخلی، نارضایتی و تقابل با مردم	۳
۲	گسترش تروریسم و گفتمان‌های افراطی قومی و مذهبی	۴
۵	تحمیل نظم امنیتی غیربومی و توسعه تنش‌های ژئوپلیتیک	۵
۱	سیاست‌های آمریکا در غرب آسیا و توسعه جنگ‌های نیابتی	۶
۱۲	تغییرات اقلیمی، تشدید چالش‌های زیست‌محیطی و کاهش امنیت غذایی	۷
۸	ایجاد چالش‌های اجتماعی و تغییر ارزش‌های فرهنگی	۸
۱۴	ترکیب جمعیتی غالباً نسل جوان در اعضای محور	۹
۳	شبکه‌های اجتماعی و نقش آنها در ایجاد بحران‌های اجتماعی	۱۰
۶	جنگ رسانه‌ای و شناختی و تصویرسازی غلط از آینده	۱۱
۹	عقب‌ماندگی اقتصادی و توسعه تنش‌های ژئواکونومیک در میان اعضای محور	۱۲
۱۳	ضعف در فناوری‌های نوین ارتباطی و نظامی در کشورهای عضو محور	۱۳
۷	توسعه جنگ‌های ترکیبی و سایبری	۱۴

جدول بالا نشان می‌دهد کلیه متغیرهای پروژه «آینده محور مقاومت» از نظر میزان اهمیت در شکل‌گیری آینده در چه رتبه‌ای قرار دارند. همچنین در پیش‌نگری «آینده محور مقاومت» که با همراهی جمعی از کارشناسان و خبرگان منطقه، روابط متغیرها از راه جلسه خبرگان مشخص شد تا ماتریس آثار متقابل متغیرهای آینده محور مقاومت کامل شود. لازم به گفتنی است تحلیل‌های ساختاری امکان تحلیل یکپارچه متغیرهای یک سیستم را فراهم می‌آورند تا موقعیت هر متغیر روی نقشه آثار متقابل شکل گیرد. به این ترتیب نقشه‌های آثار متقابل مستقیم و آثار متقابل غیرمستقیم ترسیم و توصیف شد. به کمک این نقشه‌ها نیز متغیرها در

چهار ناحیه قرار گرفته و بر اساس ترکیب میزان اثرگذاری و اثرپذیری به چهار دسته تقسیم شدند. خلاصه انواع تحلیل ساختاری آثار متقابل در جدول شماره (۵) آمده است.

جدول شماره (۵): جمع‌بندی وضعیت متغیرهای آینده محور مقاومت

آثار غیرمستقیم	آثار متقابل مستقیم	نواحی نقشه
(۱) سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا (۲) گسترش تروریسم (۳) بحران مشروعیت سهم‌خواهی (۴) تحمیل نظم امنیتی غیربومی (۵) شبکه‌های اجتماعی (۶) جنگ رسانه‌ای و شناختی (۷) توسعه جنگ‌های ترکیبی (۸) ایجاد چالش‌های اجتماعی (۹) عقب‌ماندگی اقتصادی	(۱) سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا (۲) گسترش تروریسم (۳) بحران مشروعیت سهم‌خواهی (۴) تحمیل نظم امنیتی غیربومی (۵) شبکه‌های اجتماعی (۶) جنگ رسانه‌ای و شناختی (۷) توسعه جنگ‌های ترکیبی	ناحیه بالا - راست اثرگذاری بالا اثرپذیری بالا
-----	-----	ناحیه بالا چپ
(۱) توسعه جبهه مقاومت (۲) سیاست‌های ج.ا.ایران	(۱) توسعه جبهه مقاومت (۲) سیاست‌های ج.ا.ایران	ناحیه پایین - راست اثرگذاری پایین اثرپذیری بالا
(۱) ترکیب جمعیتی جوان (۲) ضعف در فناوری‌های نوین (۳) تغییرات اقلیمی	(۱) ترکیب جمعیتی جوان (۲) ضعف در فناوری‌های نوین (۳) تغییرات اقلیمی	ناحیه پایین چپ اثرگذاری پایین اثرپذیری پایین

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

در فرایندهای آینده‌پژوهی مهم‌تر از شناسایی مسائل اصلی آینده، شناسایی روابط بین آنها است، چرا که در دنیای واقعی این متغیرها بر یکدیگر اثرگذار بوده و به‌طورمستقل قابل تعریف نیستند. نمودارهای استخراج شده از تحلیل تأثیر متقابل به تحلیلگر سیستم کمک می‌کند تا متغیرهای اثرگذار و کلیدی را اولویت‌بندی و از دیگر متغیرها جدا نماید. همان‌گونه که مشاهده می‌شود «گسترش تروریسم» با هشت خروجی و «سیاست‌های

منطقه‌ای آمریکا» با پنج ورودی به ترتیب اثرگذارترین و اثرپذیرترین متغیرها به شمار می‌روند.

همچنین «سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا» بر «جنگ رسانه‌ای و تصویرسازی غلط از واقعیت» و «جنگ‌های ترکیبی» و نیز «گسترش تروریسم افراطی» بر «سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا» قویترین تأثیر مستقیم را دارند. با تحلیل جدول شماره (۵) و نمودار آثار غیرمستقیم می‌توان دریافت در پروژه «آینده محور مقاومت» متغیر «سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا»، «گسترش تروریسم»، «بحران مشروعیت سهم‌خواهی»، «تحمیل نظم امنیتی غیربومی»، «شبکه‌های اجتماعی»، «جنگ رسانه‌ای و شناختی» و «توسعه جنگ‌های ترکیبی» جزو اثرگذارترین و اثرپذیرترین متغیرها هستند.

در بین همه متغیرها «گسترش تروریسم» اثرگذارترین متغیر بر سیستم و «سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا» اثرپذیرترین متغیر از سیستم هستند. به نظر می‌رسد با توجه به اینکه سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا بیشترین اثرپذیری و اثرگذاری را دارد می‌تواند متغیر حساس (عدم قطعیت کلیدی) از لحاظ تحلیل سیستم بوده حتی می‌تواند به‌عنوان یک پروژه جداگانه در قالب سناریوپردازی به کمک تحلیل ساختاری موردبررسی قرار گیرد.

در خروجی گزارش‌ها، متغیری که به‌طورمستقل اثرگذار بر سیستم باشد و از هیچ متغیری اثر نپذیرد وجود ندارد که این نشان‌دهنده ناپایداری سیستم می‌باشد. دسته بعدی متغیرها اثرگذاری پایین و اثرپذیری بالایی از سیستم دارند. متغیرهای «سیاست‌های ج.ا.ایران» و «توسعه جبهه مقاومت» در این دسته قرار می‌گیرند. متغیرهای «ترکیب جمعیتی جوان»، «ضعف در فناوری‌های نوین» و «تغییرات اقلیمی» اثرگذاری و اثرپذیری بسیار پایین نسبت به سیستم دارند، این گروه به‌طورمستقل از دیگر متغیرهای سیستم عمل می‌کنند. این متغیرها می‌توانند در طول زمان و با تغییر به متغیر اثرگذار و یا اثرپذیر سیستم تبدیل شوند. به‌طور مثال، متغیر «تغییرات اقلیمی» در نقشه دکارتی جانمایی متغیرها نزدیک به محور وسط به سمت ناحیه اثرگذار است، پس امکان اینکه این متغیر یک متغیر اثرگذار بر سیستم شود وجود دارد.

در کل می‌توان نتیجه گرفت پروژه «آینده محور مقاومت» به دلیل وجود تعداد متغیرهای بالا (۷ پیشران از ۱۴ پیشران) با اثرگذاری بر سیستم و اثرپذیری از سیستم «دارای تحلیل پیچیده‌ای» است. سیستم دارای ناپایداری (حول محور قطری) و پویایی بالایی بوده و این به آن معناست که عمده مسائل به سمت ناحیه سمت راست و بالای نمودار گرایش داشته و باید آنها را واپایش (کنترل) کرد.

اثرپذیری و اثرگذاری بالای سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا ضرورت توجه بالا و در عین حال امکان مدیریت متغیر یادشده را یادآوری می‌شود، همچنین اثرگذاری بالای توسعه تروریسم توجه سیاستگذاران به این متغیر به‌ویژه به دلیل سیاست‌های کنشگران متخاصم با محور مقاومت را یادآور شده است. توجه به توسعه محور مقاومت و سیاست‌های منطقه‌ای ج.ا.ایران به دلیل اهمیت آن و در عین حال اثرپذیری این دو متغیر نیز قابل تأمل به نظر می‌رسد.

۲-۴. پیشنهادها

(۱) توجه به موضوع مهم سرمایه اجتماعی و مشروعیت اجزای محور مقاومت در کشورهای خود، با توجه به عملیات روانی پیچیده و تهاجم چندلایه آمریکا، رژیم صهیونیستی و اعراب منطقه، پیشنهاد می‌شود موضوع تقویت و تعمیق مشروعیت حزب الله و حشدالشعبی در پژوهش‌های جداگانه‌ای واکاوی شده و راهکارهایی برای برون‌رفت از مشکلات کنونی تدبیر شود. به‌ویژه آنکه به احتمال زیاد شیوه‌های استفاده شده در لبنان و ج.ا.ایران در سایر کشورهای عضو نیز اجرا خواهد شد.

(۲) با توجه به اهمیت متغیر توسعه تروریسم از سوی آمریکا و دنباله‌های منطقه‌ای این کشور، ضمن توجه کافی به راهکارهای مدیریت آن در پژوهش جداگانه‌ای مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

(۳) سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا در عین اثرگذاری بالا، دارای اثرپذیری بالایی نیز می‌باشد، به همین منظور لازم است برای تحلیل و مدیریت آن دقت کافی به عمل آید.

(۴) سیاست‌های منطقه‌ای ج.ا.ایران و سیاست‌های توسعه‌ای با توجه به اثرپذیری بالا می‌بایست مورد توجه قرار گرفته و برای کاهش آسیب‌پذیری‌های احتمالی تدابیری اندیشیده شود.

فهرست منابع

۱. آدمی، علی، کشاورز مقدم، الهام (۱۳۹۴) جایگاه مجموعه امنیتی محور مقاومت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه علمی پژوهشی سیاسی جهان اسلام*، سال چهارم، شماره ۱۴.
۲. آقامحمدی، زهرا، بصیری، محمدعلی (۱۳۹۶) آینده‌پژوهی خاورمیانه طی سه دهه آتی، تحلیل روندهای مقابله با تروریسم در سطح بین الملل، *فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین المللی*، دوره ۹، شماره ۳۱.
۳. اخوان کاظمی، مسعود، صادقی، سیدشمس‌الدین، پروندی، ایوب (۱۳۹۷)، آینده‌پژوهی گروه‌های تکفیری و تأثیر آنها بر منازعات منطقه‌ای در غرب آسیا، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، سال ششم، شماره ۲۴، پیاپی ۵۴.
۴. ترابی، قاسم، موسوی، مژگان (۱۳۹۶)، سناریوهای پیش‌روی سوریه و امنیت ایران، *پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل*، دوره ۶، شماره ۱.
۵. ترکی، هادی، ستوده‌آرای، محمد (۱۳۹۸)، حزب‌الله به مثابه یک جنبش سیاسی-اجتماعی، *دوفصلنامه علمی جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام*، دوره ۷، شماره ۲.
۶. حاجیانی، ابراهیم، همتی، علیرضا (۱۳۹۴)، مروری بر الگوهای روش تحلیل تاثیر متقابل و معرفی الگویی با منطق همبستگی، *فصلنامه آینده‌پژوهی مدیریت*، سال ۲۶، شماره ۱۰۲.
۷. حاجیانی، ابراهیم، سیمبر، رضا، قربانی، ارسلان و رنجبر حیدری، وحید (۱۳۹۵)، شناسایی و تبیین عوامل و پیشران‌های مؤثر بر روابط ایران و شورای همکاری خلیج فارس در افق ده‌ساله با بهره‌گیری از روش میک‌مک، *فصلنامه آینده‌پژوهی دفاعی*، سال اول، شماره ۲.
۸. خسروی، ملک‌تاج، خسبانی یزدانی، احسان (۱۳۹۷)، آینده عراق و سناریوهای مربوط به آن ۲۰۱۰-۲۰۲۰، *فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل*، سال دوازدهم، شماره ۴۶.
۹. ربانی، طاها (۱۳۹۲)، روش تحلیل ساختاری، ابزاری برای شناخت و تحلیل متغیرهای مؤثر بر آینده موضوعات شهری، *اولین همایش ملی آینده پژوهی*، تهران.
۱۰. رشیدارده، حبیب‌الله، خزایی، سعید (۱۳۹۵)، شناسایی عوامل مؤثر راهبردی بر آینده صنعت بانکداری، *فصلنامه مدیریت و توسعه*، دوره ۲۹، شماره ۳.
۱۱. ساسانیان، سعید (۱۳۹۸)، تأثیر مشروعیت اجتماعی حزب‌الله لبنان بر بازدارندگی آن در مقابل رژیم صهیونیستی، *دوفصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام*، دوره ۷، شماره ۱.

۱۲. شفیع، نوذر، مرادی، احمد (۱۳۸۸)، تأثیر جنگ ۳۳ روزه بر موقعیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌الملل دانشگاه آزاد شهرضا*، سال اول، شماره اول.
۱۳. صادقی، سیدشمس‌الدین، لطفی، کامران (۱۳۹۵) بحران یمن، جدال ژئوپلیتیکی محور محافظه‌کاری با محور اسلامی، *فصلنامه علمی پژوهشی سیاست جهانی*، دوره پنجم، شماره اول.
۱۴. صالحی، حمید (۱۳۹۱)، بیداری اسلامی و تکوین نظم نوین منطقه‌ای در خاورمیانه، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال پانزدهم، شماره اول.
۱۵. علی‌پور، جواد، قیطاسی، سجاد (۱۳۹۶)، آینده‌پژوهی بحران سیاسی-امنیتی سوریه بر پایه سناریونویسی، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، دوره ۷، شماره ۴.
۱۶. علی‌دادی، شهربانو (۱۳۹۰) انقلاب ایران و ژئوکالچر مقاومت در سیاست بین‌الملل (۱۹۷۹-۲۰۱۱)، *فصلنامه سیاست مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، دوره ۴۱، شماره ۴.
۱۷. قاسمی بهزاد (۱۳۹۷) ژئوپلیتیک محور مقاومت و امنیت ملی ج.ا.ایران بر اساس گفت‌وگو انقلاب اسلامی، *فصلنامه آفاق امنیت*، سال یازدهم، شماره ۳۸.
۱۸. گلشنی، علیرضا، باقری، محسن (۱۳۹۱) جایگاه حزب‌الله لبنان در استراتژی بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌الملل شهرضا*، دوره ۴، شماره ۱۱.
۱۹. لیونبرگ، فردریک (۱۳۹۰)، *روش‌های تحقیق و نگارش پایان‌نامه*، ترجمه و جه‌الله قربانی‌زاده، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
۲۰. منتظران، جاوید، قربانی، سعید (۱۳۹۵)، آینده‌پژوهی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در بستر تحولات ژئوپلیتیکی، تمامیت ارضی و بحران‌های داخلی عراق، *فصلنامه سیاست دفاعی*، دوره ۲۵، شماره ۹۷.
۲۱. منتظران، جاوید، قربانی، سعید (۱۳۹۶)، سناریوهای پیش‌روی آینده عراق و تحلیل دورنمای حقوقی بین‌المللی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، دوره ۷، شماره ۲۴.
۲۲. مولایی، محمدمهدی، طالبیان، حامد (۱۳۹۴)، آینده‌پژوهی مسائل ایران با روش تحلیل ساختاری، *فصلنامه مجلس و راهبرد*، سال ۲۳، شماره ۸۸.
۲۳. میرحسینی، سیدمحسن، رحیم‌پور اصل، ایرج (۱۳۹۸)، سناریوهای پیش‌روی ایران در بحران‌های سوریه و عراق و راهبردهای برون‌رفت از آنها، *فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، دوره ۹، شماره ۳۰.
۲۴. نجفی، حیدر، خالقی‌پور، بشیر (۱۳۹۵)، آینده‌پژوهی ساختار سیاستی الگوی (۱۴۰۴)، *اولین همایش بین‌المللی مدیریت نوین در افق (۱۴۰۴)*، تهران.

